

ALMAN ROMANTİZMİNİN SIFIR NOKTASI: ATHENÄUM

■ DENİZ DEPE

Sıfır noktasını işaret eden bir başlık fazla iddialı, evet ama *Athenäum*'un Alman romantizmindeki rolünü güzel tanımlıyor. Elbette sıfır noktasının bir de geri planı var, hiçbir şey yoktan var olmuyor. Ama bunu bir hazırlık evresi olarak kabul etmek gerek. Dönemleri kesin tarihlerle ayırmaya çalışmanın sıkıntılı yönleri var şüphesiz, ancak zihnimizde bir çerçeve çizebilmek adına buna ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.

Romantizmin kendisi bir muamma. Kelimenin etimolojik tarihinden anlam evrenine, her kültürde farklı işliyor olmasından farklı zaman dilimlerinde başlayıp bitmesine kadar her şey kaos. Romantizm çalışmaya başladığınızda varabildiğiniz tek elle tutulur sonuç da bu kaos oluyor zaten. Zıtlıklar ve çelişkiler yumağı romantizm, her şeyi -realizm dahil- kapsayan bir yumak.

Türk edebiyatının Fransız romantizmi üzerinden okunduğu gerçeği, Alman romantizminin hayatımıza girişini geciktirdi. Son yıllarda yapılan yayınlarla birlikte artık hayatımızda olsa da hâlâ geri planda olduğu yadsınamaz. Ezberlediğimiz romantizmden daha farklı bir manzara sunar çünkü Alman romantizmi. Fransız romantizminin o yüksek savaşı ve devrimci ruhu yerine fantastik ve karanlık bir dünya karşılar bizi. Deneyim, merkez noktadır; sınırlar yoktur, kaos kutsandır, duygular her şeyin önüne koyulur. Daha yoğun, daha derindir Alman romantizmi. Ve bu tavrın edebi bir akıma dönüşmesi *Athenäum*'un çıkışıyla başlar.

Athenäum, Wilhelm ve Friedrich Schlegel kardeşler tarafından 1798-1800 yılları arasında, toplamda altı sayı olarak çıkarılmış olan bir derginin ismi olmakla birlikte, aynı zamanda romantiklerin okulu olarak da anılır. Derginin çekirdek kadrosundaki diğer isimler Schelling, Novalis, Schleirmacher ve Tieck olarak sayılabilir. Dergi çıkarma fikri Friedrich Schlegel'e aittir; Tieck, Novalis ve Schleirmacher'i abisine götürüp onların da *Athenäum*'a katılmalarını isteyen kendisidir. Novalis'in felsefe ve kimya, Schleirmacher'in ahlâkî, Wilhelm Schlegel'in estetik alanlarında ve Caroline'in de kişisel katkıda bulunmasını planlamaktadır.¹

Kaldıkları yurttan da arkadaşı olan üç yakın dost ve Fransız Devrimi taraftarı Schelling, Hegel ve Hölderlin'in 1797'de, Tübingen'de bir özgürlük ağacı diktiklerini hatırlamak gerekir.² Hegel daha sonra bu iki arkadaştan ayrılıp kendi yolunu çizecektir.³ Hölderlin ise Schelling'in peşinden *Athenäum* çevresine girer ancak doğrudan grubun bir parçası sayılmaz.⁴ Schlegel kardeşlerin eşleri de ilk romantik çevrenin içinde, *Athenäum*'da yazan sayılı isimler arasında yerlerini almışlardır. W. Schlegel'in evinde toplanan bu ekibin ömrü uzun olmasa da etkisi ve dedikodusu uzun sürecektir. Romantizmle ilgili çalışmaların söylemeden geç(e)mediği ilişkiler ağı biraz karışıktır. Wilhelm Schlegel, Caroline Böhmer adında bir kadına âşık olur. Caroline ise eşini yeni kaybetmiş, genç ve entelektüel bir kadındır; Wilhelm'i küçümseyerek reddeder. Fakat daha sonra, başına birtakım talihsiz olaylar geldiğinde, kendisine sahip çıkan Wilhelm'den başkası olmayacaktır. Aşkta çok minnet duygusuyla onunla evlenir ve Caroline Schlegel adını alır. Bu sırada Friedrich de talihsiz bir şekilde Caroline'e âşık olacak ancak bu aşkı içinde tutmayı tercih edecektir. Neyse ki Dorothea Veit ile tanışır, âşık olur ve evlenirler.⁵ Ancak *Athenäum* çevresinde tanışan Caroline ve Sc-

¹ Huch, R. (2005). *Alman Romantizmi*, Çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s. 40.

² Safranski, R. (2013). *Romantik*, Çev. Ali Nalbant, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, s. 31.

³ Safranski, Hegel'in gençliğindeki romantik dürtüleri sonradan inkâr ettiğini söyler (2013, s.60).

⁴ Dellaloğlu, B.F. (2010). *Romantik Muamma*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 13.

⁵ Romantizmin Heidelberg döneminde, Friedrich'in eski sevgilisi Sophie Mereau'u, koca-sı Clemens Brentano ile birlikte karışımıza çıkar.

helling birbirlerine âşık olunca huzurlu arkadaşlık ortamı gerilir; Caroline, Wilhelm'den boşanarak Caroline Schelling adını alır. Ekipteki bir diğer evli çift de Tieck'in kız kardeşi Sophie ve August Ferdinand Bernhardt'dir. Schlegel ile Schiller'in arasının bozuk olduğu da dedikodulardan biri olarak sayılabilir.⁶ Bu romantik toplantıları ilk bırakan, 1799'da Jena'dan ayrılan Fichte olur. Dergi de 1800'de tamamen dağılır. Böylece romantizmin Jena Dönemi (başka kaynaklara göre "erken" ya da "eski" romantik dönem) son bulur.

Romantizmin getireceği her şeyin çekirdeğinin *Athenäum*'da olduğunu söyler Richarda Huch. Ona göre dergiyi var eden şey, "şahane bir idealizm"dir, dergi "birden, dar kafalılar kalesinin setlerinde bir kerededek açmıştır".⁷ Toplamda altı sayı çıkan *Athenäum*'un 1798'de yayımlanan ilk sayısında William ve Friedrich Schlegel'in ortak yazdıkları "Okuyucuların Dikkatine" ve "Yunanca'dan Tercüme Edilmiş Elejiler", W. Schlegel'in tek kaleme aldığı "Diller. Klopstock'un Dilbilgisel Diyalogları Üzerine Bir Diyalog" ve "En Yeni Edebiyatın Eleştirisine Katkılar" ile Novalis'in "Polen Taneleri" yer alır.⁸ İlerleyen sayılarda Caroline Schlegel, A. L. Hülsen, Schleiermacher, Dorothea Schlegel, Sophie Bernhardt ve A. F. Bernhardt'nin isimlerini de görürüz. *Athenäum*'da çıkan otuz dokuz yazının çoğu Schlegel Kardeşler imzasını taşır (Wilhelm Schlegel'e ait on beş, Friedrich Schlegel'e ait on iki yazı). Novalis, Caroline Schlegel, Dorothea Schlegel ve Hülsen'in ikişer, Bernhardt çiftinin birer ve romantizm-din ilişkisinde adından sıkça bahsedilen Schleiermacher'in de üç yazısı vardır. R. Huch, bu yazılar için, "uzun, esaslı, felsefi düşünüp taşınmaların sonuçlarıydı ve okuyucunun enerjik katılımı olmadan asla kavranamazdı. Çekicilikleri de işte buradaydı".⁹ Ona göre bu anlaşılmazlık aynı zamanda eleştirileri de beraberinde getiriyordu. Halk, *Athenäum*'un bu aristokrat yanından şikâyetçiydi; yazarların çok küçük bir çevre için, hatta kendileri için yazdıklarını düşünüyordu. Yazarlar da inatla, böylesinin daha iyi olduğu cevabını veriyorlardı. Onların amacı Alman sanatını yukarılara çıkarmaktı.¹⁰

Safranski, 116 numaralı *Athenäum* fragmanının, erken romantik dönemin bütün programını içerdiğini belirtir. Bu fragman romantik şiirin, ilerici bir evrensel şiir olduğunu iddia eder. Amacı; bütün ayrılmış şiir türlerini yeniden birleştirmek, şiiri felsefe ve retorikle temasa sokmak, şiir ile düz yazıyı; deha ile eleştiriyi; sanatsal şiirle doğa şiiri-

⁶ Safranski, 2015, s. 68.

⁷ Huch, 2005, s. 38-46.

⁸ *Athenäum*'un fihristlerinin tamamı için bkz. Lacoue-Labarthe, Nancy (2015). *Edebî Mülak Alman Romantizmi Edebiyat Kuramı*, Çev. Sevgican Toy Teyseyre, İnsan Yayınları, İstanbul.

⁹ Huch, 2005, s. 39.

¹⁰ A.g.e., s. 44.

ni karıştırmak, kaynaştırmak, şiiri canlı ve girişken kılmak, yaşamı ve toplumu şiirsel kılmak olarak sıralanabilir.¹¹
F. Schlegel'in *Athenäum*'a epigraf olan şiiri de derginin amacını ilan eder aslında:

*Kültürün tüm ışınlarını, birde toplamak,
Hastadan sağlıklıyı iyice ayırmaktı
Özgür grubumuzda çabamız.*¹²

Goethe bu çağ için "zorlama yeteneklerin çağı" dese de erken romantiklerin her biri etkisini çağın dışına taşırmayı başarmıştır. Johann Ludwig Tieck (1773-1853) içlerinden en çok eser verenidir. 1798'de Goethe'nin *Wilhelm Usta*'sına nazire olarak yazdığı *Franz Sternbald'ın Kır Yürüyüşleri*, ciddi bir yankı uyandırmış ve romantik sanatçının şablonu hâline gelmiştir. Goethe'den farklı olarak romanın sonunda zafer sanatçıların olur, burjuvaların değil. Çünkü romantik ruh bunu gerektirir. Diğer romantikler, bu romanı kendilerine ölçü almıştır. Safranski, bu romanı romantizmin birinci kült kitabı olarak imler. İlk romantik sanat masalını yazan da Tieck'tir: *Sarışın Eckbert*. Teoriye pratiğe döken adam olarak bilinir Tieck, sürekli örnek verir, o yüzden de aynı zamanda içlerinden en zorlama olanıdır. Tieck ile Wackenroder birlikte yaptıkları maden ziyaretiyle, yeraltı geçidi romantizmini başlatmışlar; bu romantizm de Novalis ve E.T.A. Hoffmann tarafından "ruha işleyecek biçimde" sürdürülmüş ve Hofmannsthal'a kadar etki göstermiştir. Yine Berlinlilerin tiyatro zevkini alaya aldığı *Çizmeli Kedi*'si ile romantik ironinin, *William Lovell* romanı ile de romantik hiççiliğin bir örneğini ortaya koymuştur. Eserleriyle arkadaşlarına öncülük eden Tieck, 1810'dan sonra romantizme veda edecektir.¹³

Asıl adı Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg olan Novalis (1772-1801), aslında kendi arkadaş çevresi dışında çok tanınmayan, hayattayken yayımlanmış çok eseri olmayan bir isimdir. Goethe'nin "Almanya'da tinsel yaşamın *imparatoru* olabilecek ve olması gereken bir insandı" dediği Novalis, öldüğünde henüz 29 yaşındadır. Efsanevi bir isme dönüşmesi ise Tieck ve Schlegel'in ondan kalanları toparlayıp yayımlamasından sonra olabilir ancak.¹⁴ Heine, "Novalis her yerde sadece mucizeler görürdü, hoş mucizelerdi bunlar; bitkilerin sohbetine kulak kesilirdi, her genç gülün sırrını bilirdi, sonunda kendini doğanın tümüyle özdeşleştirdi, sonbahar gelip yapraklar dökülünce de öldü" der.¹⁵ Romantik külliyyatın en önemli metinlerinden ikisi şüp-

¹¹ Safranski, 2013, s. 59-60.

¹² Huch, 2005, s. 37.

¹³ Safranski, 2013, s. 91-112.

¹⁴ A.g.e., s. 113.

¹⁵ Heine, H. (2015). *Romantizm Okulu*, Çev. Ömer B. Albayrak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

hesiz onun *Fragmanlar*'ı ve *Heinrich Von Ofterdingen* romanıdır. "Bu romandaki rüya motifi, rüyadaki mavi çiçek sembolü daha sonra Alman Romantizmi'nin neredeyse tanıtıcı işaretleri olmuş, edebiyat tarihine geçmiştir".¹⁶ Gürsel Aytaç, bu romanın aynı zamanda Alman edebiyat tarihinde geleneği olan "Bildungsroman" türünün romantizmdeki temsilcisi sayıldığını ve Goethe'nin *Wilhelm Usta'nın Çıraklık Yılları*'na tepki olduğunu söyler. Romantizmle ilgili çalışmaların hemen hepsinin en çok ön plana çıkardıkları romantizm tanımı da Novalis'e aittir: "Bayağı olana yüksek bir anlamı, alışıldık olana gizemli bir görünüşü, bilindik olana bilinmeyenin vakarını, sonlu olana sonsuz bir görünümü verdiğimde onu romantikleştiririm".¹⁷

Ömer Naci Soykan'ın Alman idealizminin büyük romantik filozofu dediği Friedrich Wilhelm Joseph Schelling(1775-1854), 27 Ocak 1775'te Leonberg'de doğar. Babası vaaz ve manastır profesörüdür. Tübingen'de teoloji ve felsefe eğitimi alır. İlk çalışmaları tarihî-kritik açıdan İncil araştırmaları olan Schelling, doktora tezini 1792'de, on yedi yaşındayken tamamlar. Hölderlin ve Hegel, onun öğrenim yıllarından arkadaşısıdır. Fransa, İngiltere ve Almanya içinde birçok seyahat yapar. Leipzig'teki ikameti, bilim öğretisinden doğa felsefesine geçmesi açısından önemlidir. Artık yazılarını yayımlamaya başlamış, üniversitede etütler yapmaktadır. Goethe'nin tavsiyesi ile Jena'dan bir davet alır. Burada işe başlamadan önce Dresden'de altı hafta kalır ve romantizmin temsilcileriyle tanışıp aralarına katılır. Schelling, romantiklerin dinsel yönelişlerinden hep uzak kalır. Goethe ile arkadaşlık kurar. Jena'daki yıllarında ünü her yere yayılır. W. Schlegel'den boşanan Caroline ile evlenir. 1809'da karısını kaybedince zor bir dönemgeçirecek ancak daha sonra, 1812'de karısının arkadaşının kızıyla evlenip ve altı çocuk sahibi olacaktır. Çeşitli şehirlerdeki üniversitelerde dersler veren Schelling 1854'te ölür, mezar taşında "Almanya'nın ilk düşünürü" yazmaktadır.¹⁸

Friedrich Schelling, Safranski'nin *Romantik*'inde pek anılmaz, uzun uzadıya anlatılmaz ama adı hep çekirdek kadronun içinde kendine yer bulur. Heine de *Romantizm Okulu*'nda Schelling'e pek yer vermemiştir ve bunu şu sözlerle açıklar: "Schelling'in Romantizm Okulu'yla ilişkisi üstüne çok az şey söyleyebildim. Etkisi daha çok kişisel türdendi. Ayrıca, onunla birlikte doğa felsefesi popüler olduğundan beri şairler doğayı daha akıllıca kavrar oldular."¹⁹ Heine aslında Schelling'in dü-

tanbul, s. 120.

¹⁶ Aytaç, G. (2002). *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Multilingual Yayınları, İstanbul, s. 6.

¹⁷ Akt. Albayrak, Ö. (2015). "Köpek Dişli Dionysos", *Romantizm Okulu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 19-20.

¹⁸ Soykan, Ö.N. (1995). *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, s. 203-209.

¹⁹ Heine, 2015, s. 119.

şüncelerinin “kırıntı”dan ibaret olduğunu düşünmektedir, Fichte’yi de onu da küçümser romantik hareketin içinde.

Heine’nin tanımıyla “Schlegel Efsanesi”ne büyük kardeş August Wilhelm Schlegel’den (1767-1845) başlamak gerekir. “Tartışmacı kümeçiğin önderi sayılan Wilhelm Schlegel”²⁰, hem *Athenäum*’da hem edebî hayatında eleştirileri ve çevirileriyle ön plana çıkar. Özellikle Shakespeare çevirileri ile gündemdedir. İki kardeşten “çok yazan”dır, “herkes içinde en çok şeyi o başarmıştır”.²¹ Dergi fikri kardeşinden çıksa da hareketin öncüsü o olmuştur ancak diğer romantiklerden de belirgin şekilde ayrılır: “Öteki ekseri Romantikler’deki o belirsizlik, sınırsız olana doğru o başboşluk, Wilhelm’in yaradılışında yoktu. [...] Davranışlarında ve uygulamada belli bir beceri onu, pratik hayatta, planlarının ölçsüzlüğüyle kısmen yetinen arkadaşlarından üstün kılıyordu. Bu sayede müdür oldu, temsilci oldu, yayıncı, düzenleyici, öncü oldu; bu yüzden şimdiden Romantizm ekolünün başı olarak biliniyor”.²²

Besim Dellaloğlu ise romantiklerin bir lideri olmadığı gibi aralarında bir hiyerarşinin de olmadığını söyler. Ona göre gruptaki denge unsuru küçük Schlegel’dir.²³ Küçük kardeş Friedrich Schlegel (1772-1829) abisine nazaran daha aktif görünmektedir. Dergi fikri ve heyecanı ondan çıkmıştır, abisini bu işin içine çeken odur, heyecanlı ve heveskâr olandır ancak ne yazık ki üretkenlik konusunda abisinin gerisinde kalır. Kardeşlerin “çok okuyan”ıdır. Romantik sanat için “mükemmelliğe hiçbir zaman erişemeyen sürekli bir dönüşümdür. O, yalnızca sonsuz, yalnızca özgürdür. Onun ilk yasası, yaratıcının iradesidir; hiçbir yasa tanımayan yaratıcının iradesi”²⁴ der. En yüksek romantizmin de doğada aranması gerektiği fikrindedir.²⁵

Romantik ironinin kâşifi olarak gösterilen F. Schlegel’in 1799’da basılan *Lucinde* romanı önemlidir. Romantik ironinin bir örneği sayılan *Lucinde*, “güzellik aşkının en üstün ideal olması gerektiğini ileri süren ve rezalet çıkaran” roman olarak tarihe geçer.²⁶ W. Schlegel, kardeşinin eserini “roman dışı bir şey” olarak tanımlar, Novalis de *Lucinde* için şunları söyleyecektir: “Burada Friedrich var. Belki de bundan daha bireysel kitaplar pek az mevcut. Onun iç kıpırtıları görünüyor, şeker şişesindeki eriyikte kimyasal gücün oyunu gibi, berrak ve harika. Binlerce çeşit, aydınlık karanlık hayaller akıyor ve düşünen insanı sırf bir

²⁰ Huch, 2005, s. 10.

²¹ A.g.e., s. 14.

²² A.g.e., s. 14.

²³ Dellaloğlu, 2010, s. 15.

²⁴ Akt. Dellaloğlu, 2010, s. 17.

²⁵ Safranski, 2015, s. 165.

²⁶ Davies, N. (2006). *Avrupa Tarihi*, Çev. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, s. 712.

güdü, bir doğa gücü haline getiren, içgüdünün şehvetli varlığına sokan bir girdapta kayboluyor insan. Romantik anımsatmalar eksik değil, bu arada bütün ve tek tek olan henüz kolay ve basitçe düpedüz tebeşir tozundan yeterince arınmamış düşüncelere pek diyecek yok aslında. Roman vaktinden önce doğdu. Aslında başlığı Kimyasal Hayaller ve Şeytanlıklar, olmalıydı.”²⁷ F. Schlegel, Katolik olduktan sonra *Lucinde*’yi reddedecektir.²⁸

Athenäum’u okul olarak niteleyenler olsa da genel kabul, derginin bir okul niteliği taşımadığıdır. Çünkü hem kısa bir süreyi kapsar hem de ortak bir hareket söz konusu değildir. Zaten “romantiklerin okul ya da gelenek oluşturmak gibi bir hedefleri de hiçbir zaman olmamıştır. Çünkü böylesi bir tavır romantik bilincin dışındadır.”²⁹ Bir derginin etrafında toplanmış bu isimlerin her biri kendi dünyasındadır, dergi onlar için bir başlangıç noktasıdır sadece, harekete geçiren bir alarm gibi. Böylece *Athenäum*, edebiyat tarihine Alman romantizminin çekirdeği, ruhu, sıfır noktası olarak geçer. Zaten iyi dergilerin tarihteki yeri, daima edebiyatın kalbi değil mi?

²⁷ Akt. Huch, 2005, s. 212.

²⁸ Huch, 2005, s. 373.

²⁹ Dellaloğlu, 2010, s. 15.